

Бекжігітова С.Б., Утеева К.Қ.*

магистр, аға оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

магистр, аға оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ӘЛ-ФАРАБИ ЕҢБЕКТЕРІ АҚЫЛ – ОЙ МЕН БІЛІМНІҢ БИІК МӘНІ

Автор корреспондент: uteeva85@mail.ru

Түйін: Ғұлама ғалым әл-Фараби өзінің энциклопедиялық білімінің арқасында саяси, философиялық, әлеуметтік, этикалық, эстетикалық мәселелермен қатар, жаратылыстану мен математика саласындағы көптеген ауқымды ғылыми мәселелердің түйінін шешкен адам. Оның бүкіл философиялық ізденістері мен пайымдары адамды барынша кемелдендіру, дамыту мақсатына бағытталған. Ғылыми тұжырымдарында ақыл-ой мен білімнің биік мәнін дәріптейді. Оның эстетикасында негізгі мәселе – адамның дене және рухани сұлулығы. әл-Фараби өзінің энциклопедиялық білімінің арқасында саяси, философиялық, әлеуметтік, этикалық, эстетикалық мәселелермен қатар, жаратылыстану мен математика, логика, физика мен метафизика, құқық және дән саласындағы көптеген ауқымды ғылыми мәселелердің түйінін шешкен ғұлама ғалым. әл-Фарабидің энциклопедиялық мұрасы ортағасыр дәуіріндегі ғылыми ізденіс пен ақыл ұмтылысының жалпы қалпын бойына сіңірген деп айта аламыз

Кілт сөздер: философия, этика, эстетика, сұлулық, бақыт, адамгершілік, әдет, білім, мейірбандық, рухани мұра.

Кіріспе. Ғұлама ғалым әл-Фараби өзінің энциклопедиялық білімінің арқасында саяси, философиялық, әлеуметтік, этикалық, эстетикалық мәселелермен қатар, жаратылыстану мен математика саласындағы көптеген ауқымды ғылыми мәселелердің түйінін шешкен адам. Оның бүкіл философиялық ізденістері мен пайымдары адамды барынша кемелдендіру, дамыту мақсатына бағытталған. Ғылыми тұжырымдарында ақыл-ой мен білімнің биік мәнін дәріптейді.

Теориялық талдау. Аристотельден кейінгі «екінші ұстаз» аталған Әбу Нәсір Мұхаммад бин Мұхаммад бин Тархан бин Узлах әл-Фараби ат Турки 670 жылы Арыс өзенінің Сырға құяр тұсындағы Отырар (Фараб) қаласында әскербасының отбасында дүниеге келген. Білімін алғашында Отырар медресесінде, одан кейін Шаш, Самарқанд, Бұхарада жалғастыра отырып, жолай Иранның Мешһед, Нишапур, Рем (Тегеран), Исфahan қалаларына келіп, одан әрі қарай Бағдадқа аттанады. Бұл қала араб тілді мәдениеттің, жаратылыстану және қоғамдық-фәлсафалық ғылымның және атағы әлемге жайылған белгілі ғалымдардың мекені болатын. әл-Фараби осы қалада медицина ғылымы мен логиканы Йуханна бин Хайланнан, жаратылыстану мен грек тілін Әбу Башр Маттадан, астрономияны Әбу Бәкір бин Сираждан үйренді. Арасында бірер жыл білімін толықтыру үшін Ирактың оңтүстігіндегі Харран шаһарына бірер жыл барғаны болмаса ол өмірінің 20 жылдай мерзімін осы Бағдадта өткізді. әл-Фараби Бағдадқа келген кезде 50 жаста еді. Жиһанкездікті жақсы көретін әл-Фараби Бағдадтан кейін Шам мен Мысырға да сапар шегеді. Бірақ дереккөздерде оның бұл қалаларда қанша уақыт болғаны тиянақты айтылмаған.

Әл-Фараби өзінің энциклопедиялық білімінің арқасында саяси, философиялық, әлеуметтік, этикалық, эстетикалық мәселелермен қатар, жаратылыстану мен математика, логика, физика мен метафизика, құқық және дән саласындағы көптеген ауқымды ғылыми мәселелердің түйінін шешкен ғұлама ғалым. Әл-Фарабидің энциклопедиялық мұрасы ортағасыр дәуіріндегі ғылыми ізденіс пен ақыл ұмтылысының жалпы қалпын бойына сіңірген деп айта аламыз.

Әл-Фараби өмір сүріп, ғұлама ғалым екендігін айтқанда ортағасырлық Шығыстың қайта өркендеу дәуірі мәдени дамуының негізгі себептерін атап кеткен жөн. Олар:

Сол дәуірде мәдени өмірдің біртұтас бөлігі мен сауаттылықтың міндетті белгісіне айналған зайырлы білімге ұмтылыс;

Өткен мәдениет жетістіктерін кеңінен қолдану, әсіресе, үнді, грек және т.б. Бұл

құбылысты ескіге оралу емес, керісінше, ұмыт қалған мәдени құндылықтарды қайта жаңғырту мен оларды болашақ үшін пайдалану;

Табиғатқа үнілу, оның байлықтарын зерттеу, құпияларын ашу және оны пайдалануға талпыну. Жаратылыстану дамуы осының жемісті нәтижесі;

Жаратылыстану дамуымен тығыз байланысты рационализм, ақылға сүйену, оны ақиқат өлшеміне айналдыру, ғалымдық пен білімділік ұғымына кірген логиканың дамуы. Ертедегі көптеген логикалық шығармалардың аудармасы осы заманда орындалды;

Догматикаға немқұрайлық, оған ақылды қарсы қою, ортодоксалды діннен біршама ауытқушылық, еркін ойлаудың дамуы

Адамның танымдық және адамгершілік қасиеттерінің мақтауынан туындайтын гуманизм, адамға табиғат жаратылысының ең жоғарғы болмысы ретінде қарау;

Жазба және ауыз әдебиет сөзіне махаббат, көркем әдебиет шығарма жазушыларына ғана емес, зиялы қауымға да тән болған филологияға деген қызығушылық. Риторика көркем сөз бен өлең шығару өнері білімді адамның көрінісі. Ғылыми трактаттарды өлең пішінінде жазу дегеніміз кәдуілгі жағдай саналған. Тіпті жаратылыстану зерттеушілеріде филология, поэтика және риторика мәселелерімен жиі айналысқан. Бируни мен Ибн Сина да бұл мәселелерге қатысты трактаттар жазған;

Әмбебаптылық, энциклопедиялық пен бірнеше білімді білу – қаралып жатқан дәуірдің ерекшелігіне жатады. Көптеген ғалымдардың бір мезетте бірнеше сала бойынша жемісті жұмыс жасаулары осының көрінісі. Джахиз – атақты ақын әрі сол кезеңдегі саналуан ғалымдардың барлығын да меңгеріп, өзінің еңбектерін жазған, замандас ғалымдардың ішінде оқ бойы оза тұрған энциклопедист ғалым. Оның замандасы Әр-Рази да философия ғылымынан басқа, медицина саласындағы үлкен жетістіктерге ие болған, сырқаттарды емдеу үшін мықты дәрілерді ойлап табатын химик және фармаколог болған. Адам емдеу ісімен айналысқан келесі ортағасырлық ғалым – Ибн Сина медицинадан басқа математика, астрономия, философия, психология, ботаника ғылымдарын терең меңгеріп, саналуан табиғи минералдарды да зерттеумен айналысқан. Оның әмбебаптығы табиғатты әр қырынан зерттеуге мүмкіндік берді [1, б.608-609].

Әл-Фараби өмір сүрген дәуірде “эстетика” деген түсінік болмағанымен ғұлама ғалымның еңбектерінде көркемдік таным, әсемдік туралы, көркем шығармашылықтың жалпы заңдары және адамның болмысқа эстетикалық қатынасы туралы философиялық көзқарастары болды. Оның бұл көзқарастары философиялық, этикалық және эстетикалық мәселелердің бірлігін қамтып көрсететін үйлесімді жүйесі болды [2, б.34-35, 221].

Адам мақсатының үш түрі болады: жағымды, пайдалы және тамаша түрлері. Пайдалы мақсат не ұнамды, не тамаша болып келеді. Қалаларда бар, өнерлерде пайдалы мақсат бар. Ал жүріс-тұрысты сипаттайтын өнерлер және сауда жүргізуге қабілеттілікті көрсететін өнердің көздеген мақсаты тамаша, өйткені адам осылардың жәрдемімен білім алады және шынайы ақиқатқа жетеді. Барлық өнер атаулының мақсаты не тамаша, не пайдалы мақсат.

Тек тамаша көркемдікке жетуді мақсат ететін өнер философия деп немесе абсолюттік мағынада айтқанда, даналық деп аталады. Даналық дегеніміз – қалған басқа заттардың болмысын айқындап беретін шалғай себептерді және себептері бар заттардың таяу себептерін білу.

Тәжірибелік бөлім. Олай болса, ғұлама ғалымның эстетикалық көзқарастары жетелеген негізгі ой-пікірлердің қысқаша желісінде (тезистер) немесе кездейсоқ пікірлерінде орын алмайды, олар философияның ішінде маңызды негізге ие болады. Ғалымның этикалық және эстетикалық мәселелері жөніндегі көзқарастары оның «Китабат – танбих’ала сабил ас-са» («Бақыт жолын сілтеу»), «Фусул ал-мадани» («Мемлекеттік қайраткерлердің нақыл сөздері»), «Китаб тахсил асса ада» («Бақытқа жету туралы»), «Музыка жөніндегі үлкен трактат», «Поэзия өнері жөнінде», «Риторика», «Поэзия өнерінің канондары жөніндегі трактат» және т.б. еңбектерінде орын алады.

Бұл жерде Әл-Фарабидің қоғам, этика, эстетика жөніндегі пікірлері мен философиялық концепцияларының қалыптасуына себеп болған жағдайларды айтпай кетпеуге болмайды:

Фарабидің философиялық әлеуметтік этикалық эстетикалық ой-пікіріне көне грек заманының ұлы ойшылдары ықпал етті. Ғұлама ғалым олардың ой-пікірлерін сын елегінен өткізе білді

Фарабидің философиялық, әлеуметтік-утопиялық идеясының, адам бойындағы ең жоғарғы моральдік қадір-қасиет туралы, көркемдік, сұлулық туралы пікірлерінің қалыптасуына оның туған жері Қазақстан мен Орта Азияның бай ауыз әдебиеті, төл-тума мәдениеті, халықтарының азаттық жолындағы күресі, бостандық сүйгіш ой-пиғылы ықпал етті.

Оның философиялық, әлеуметтік-этикалық, эстетикалық көзқарастарына Таяу Шығыс пен Орта-Шығыс халықтарының ілідеріндегі прогресшіл сарындар мен гуманистік идеялар да әсер етті.

Оның тұжырымдары мен әлеуметтік этикалық, эстетикалық көзқарастары сол кезеңнің дәстүріне, үлгі-өнегесіне үйлес келді, сондықтан да ғалымның ғылыми мұралары ортағасырлық заманның жемісі болып табылады.

Ең бастысы, Отырардан шыққан ғұлама ғалымның қоғам, этика, эстетика мәселелеріне арналған ғылыми еңбектерін де Пифагорға тән цифрлік мистиканың да, Планонның «Заңдарындағы» діни мифологиялық наным-сенімдердің де әсері мүлде жоқ. Ол Платонның барлық азаматтарға ортақ мінсіз мемлекет құру, оның міндетті түрде діни болуы қажет деген идеясына қарсы шықты [3. Б.7-8].

Әл-Фараби эстетикасында негізгі мәселе – адамның дене және рухани сұлулығы. Оның пікірінше, көркемдік өмір шындығының өзіне тән қасиет. Көркемдік адамның денесі мен рухани жан дүниесінің адамгершілік қасиетінің сұлулығын көрсететін белгі деп санайды. Жақсылықты, рахатты о дүниеден ғана күту керек деп реалды өмірден аулақтауды насихаттайтын діни мистиктерге қарама-қарсы түрде ол адам бақытты, молшылықты, тыныштықты іздесе, шын мәнісіндегі көркемдікті сезіне, түсіне білгісі келсе, соның барлығын ол жасампаз еңбектен табады, қайырымды, мейірбан жандардың жәрдеміне сүйену арқылы соған жетеді деп санады. Сондықтан да ол адамдарды іске, қимылға, белсенділікке, қиыншылықты, өмір жолындағы әлеуметтік кедергілерді жеңуге шақырды [3, Б.14].

Ғалым адам сұлулығын адамгершілік пен эстетикалық сапалармен тығыз байланыста қарастырады. Оның айтуынша адам пайда болғаннан кейін оның бойында ең алдымен күш пайда болатынын айтады. Бұл арада күш деп отырғанымыз адам бойында пайда болатын қабілеттерді айтып отырмыз. Ойлау күшінің пайда болуымен ол интеллекцияның пайымдағыш объектілерін аңғарады, сұлулықты сүйкімсіздіктен айырады, сөйтіп өнер мен ғылымға ие болады.

Ғалымның пайымдауынша адамзат баласы жаратылысынан мейірімділік ниеттерге жаралған. Адамның адамгершілік және эстетикалық сапалары, ел алдымен, оның тіршілік әрекеттері (физиология) мен сезімдер дүниесімен (психика) өзара байланысты. Адам табиғи қабілетіне байланысты асқан сұлу, бейбастақ әрекеттерді де іске асыра алады. Бұл арада ақыл-ой басты рөл атқарады. Әл-Фараби «Адам ақыл-парасаттың арқасында адам» атындағын ескерте отырып, «Ақыл-парасат күші – адамның ойлауына, пайымдауына, ғылым мен өнерді ұғынуына және жақсы қылық пен жаман қылықты айыруына көмектесетін күш. Бұл күш практикалық және теориялық болып екіге бөлінеді. Практикалық күш кәсіптік және ойлаушылық болып бөлінеді. Теориялық күш – адамның дүниеде бар және қасиеті жағынан біздің жасауымызға немесе бір қалыптан екінші қалыпқа өзгертуімізге келмейтін заттарды танып білуіне көмектесетін күш»-дейді [2, б.194].

Жан біткеннің бәрі ең биік кәметке жету үшін жаралған, ол бұған өзіне тән болмас сатысына сәйкес жете алады. Бұдан жылпы адамға тиетін үлес ең жоғары бақыт деп

аталады. Адамзат қоғамында ие болып отырған дәрежесіне сәйкес қайсыбір адам тиетін үлес осы текке лайықты ең жоғары мақсат болады. Осы мақсат үшін өмір сүруші индивид – әділетті индивид, ал осы мақсатты көздейтін жеке-дара өнер – жеке-дара әділетті және ізгі өнер [1, б.452].

Әл-Фарабидің этикасының ең жоғары категориясы – бақыт, өйткені басқа бірдеңе үшін емес, тек өзі үшін қажет болатын игілік осы бақыттың бойына шоғырланған. Ол “Ал бақыт дегеніміз – абсолюттік игілік. Бақытқа жету үшін және бақытқа ие болу үшін қажет нәсенің бәрі де сонымен бірге игілік болып табылады, бірақ өзі үшін емес, мұның өзі бақытқа жету үшін қажет болғандықтан. Дегенмен, қандай бір шамада болсын бақытқа кедергі жасайтын нәрселер абсолюттік зұлымдық болып табылады. Қайырымдылық бақытқа жету үшін керек. Ол табиғи түрде де, ниет түрінде де бола алады. Зұлымдық бақытқа жетуге кедергі болады”.

Ал егер адамның мақсаты бақытқа – ең жоғарғы кәметке жету болса, онда мүмкін тұлғалар меңгеруге қабілетті нәрселердің бәрін алуы үшін адамның осы бақытқа қалай жете алатынын көрсету керек. Бұл әрекетшіл ақыл-парасат алғашқы білім болып табылатын алғашқы ақылмен пайымдалатын мәндерді берген кезде мүмкін болады [2, б.122, 125-126].

Нәтижелер мен тақылау. Әл-Фараби адамның шынайы бақытқа жетіп толысуы, парасаттануы үшін пайда берерлік (рационал) барша ғылымды игеруге ерекше мән береді. Оның “бақыттың мәні - парасаттылықта” екендігі туралы қағидасы осыны білдіреді. Әл-Фарабидің мұны айтып қана қоймай, сол кездегі бүкіл ғылымдарды меңгерудің жоспарын, бағдарламасын, оқулықтарын жасап шыққан ұстаз, ғұлама екені белгілі болып отыр.

Жастарды тәрбиелеу жүйесінде әл-Фараби бірінші орынға адамгершілік, моральдық тәрбиені қояды. Кең мағынада алып қарағанда, олар бұл тәрбиенің ауқымына имандылық, еңбек, эстетика, дене, т.б. тәрбие түрлерін енгізіп, тұтас қараған сияқты. Әл-Фарабидің ілімі бойынша, мінез-құлықтың жақсысы да, жаманы да туа бітпейді, жүре бітеді. Оларға әсер етуші шешуші факторлар, себепші әрекеттер ортаның әсеріне, сіңген әдетке, дағдыға тіреледі. Ол былай дейді: “Біз мінез-құлық сапаларының абзалы да, оңбағаны да жүре келе пайда болады дейміз. Адамда қалыптасқан мінез-құлық болмаса, қарама-қарсы мінез-құлыққа өз еркімен көшіп кетуі мүмкін.

Адамның белгілі бір мінез-құлыққа ие болуына немесе жақын жұғысудың арқасында бір мінез-құлықтан басқа бір мінез-құлыққа ауысуына себепші болатын нәрсе – әдет, ал әдет деп мен белгілі бір әрекеттің жиі-жиі және ұзақ уақыт қамтылуын айтамын. Мінез-құлықтың қалыптасу жолдары сияқты...”[4, б.12].

Отырарлық ғұлама ғалымның эстетикалық басты мақсаты – жарық дүниедегі өмірде адамзаттың тиетін жетілдіру, тамаша өмір салтына жету, сұлулықты және ең жоғарғы шаттықты иемдену. Түпкі мақсат – көркемдікке жету.

Әлемдік үйлесімділік ілімін қарастырғанда ғалым бүкіл Әлем, тұрмыстың барлық сатылары тұтастықты, үйлесімділік пен өзін-өзі қамтамасыз етуді құрай отырып тығыз өзара байланыста болады деген қорытынды жасайды. “Бірінші тұлғаның болмысы әбден кемеліне келген, сондықтан оның сұлулығы да басқа сұлулық атаулыдан асып түседі. Әрбір сұлулық иесінің бойында Одан дарыған көрік пен әсемдік жайы да солай: оның бәрі Оның парқы мен субстанциясында.

...Рақат, қуаныш пен ләззат асқан сұлу, ең әсем ең көрікті нәрсені барынша тиянақты және кемелді нәрсе түрінде аңғару ғана пайда болып, толық дәрежесіне жетеді. Мәселен, Бірінші Тұлға асқан сұлу, әсем де көрікті, ал оның парқы бар деген түсінік – ең тиянақты түсінік, сондықтан мұның (парқының) өз субстанциясы бар дейтін білім – ең абзал білім.

Оның ең таңдаулы, ең сұлу және ең әсем нәрсені білу мен пайымдауының ұқсастығы өзінің мәні жағынан біздің ең сұлу және әсем нәрсені біліп, пайымдауымызбен бірдей, сондай-ақ Оның қуанышының, рақат пен ләззатының ұқсастығы біздің өз рақатымызбен, қуанышымызбен, ләззатымызбен бірдей” [3, б.88-89].

Ғалымның бұл пікірлерінен шығатын қорытынды: біріншіден, Әл-Фараби діни

көзқарастарға ашық қарсы шықпағанмен ғылымды, білімді, философияны діннен жоғары қояды; екіншіден, бұл жағдай сол кездегі ортағасырлық діни идеологияның әсері; үшіншіден, жетілудің жоғары сатысы – Алла деп санады; төртіншіден, әсемдік пен үйлесімділік әлемге тән, сатылы орналасады және әлемдік үйлесімділіктің тұрмыстық мақсатқа лайықтылығы тұрмыстың себептік байланыстарымен анықталады; бесіншіден, әрбір саты өзінің мәніне қарай жетілуге, сұлулыққа және үйлесімділікке ұмтылады.

Әл-Фараби мұрасының ішінде этика (гректің “этос”-дәстүр, үй, ошақ, мекен өрісі, әдет-ғұрып) жөніндегі ілімдері ерекше орын алады. Этика жөнінде ең алғаш әл-Фарабидің ұстазы Аристотель пікір айтты. Этика философияның моральдік феноменін (ерекше, ерен қабілет) зерттейтін бөлімі. Бұл ғылымның атқаратын мынандай қызметтерін атаған жөн:

- адам қызметінің жүйесіндегі өнегеліктің шекарасын анықтау;
- өнегеліктің теориялық негіздемесі «қалыптасуы, мәні, әлеуметтік рөлі»;
- өнегеліктің сыни құндылығының бағасы.

Әл-Фараби этиканы ең алдымен жақсылық пен жамандықты ажыратуға мүмкіндік беретін ғылым деп қарады. Оның этика жөніндегі көзқарастарында жақсылық, мейірбандық категориясы негізгі орын алады. Жақсылық материяның өзінде бітіп қайнап жатса, жамандық болмыс жоқ жерден пайда болады дейді. Ол адам баласын жан иесінің биік шоқтығы ретінде құрметтеу, қастерлеу керектігін атай отырып, терең ойларындағы гуманизмін көрсетеді. Ғалым, жамандықты жақсылық жеңгенде ғана адам өзінің ізгі мұрат-мақсатына жетеді дейді [2, б.132]. Әл-Фарабидің бұл салада жасаған қортындыларының басты түйіні – білім, мейірбандық, сұлулық үшеуінің бірлігінде.

Этикалық категориялардың ішінде жақсылық, еркіндік, әділеттілік, ар, абырой, ұят, өмірдің мәні, бақыт, махаббат сияқты адамгершілік феномендері ерекше орын алады. Олардың адамгершілік жүйесіндегі орнының ерекшелігі соншалықты, олар жоғары адамгершілік құндылықтарына жатқызылады. Өйткені оларды дұрыс түсінуімізден біздің адамгершілігіміз, яғни біздің көзқарастарымыз, бағамымыз, қылықтарымыз байланыста болады. Олай болса, этиканы негізгі міндеті адам баласының қатынасын ең жоғарғы жетілген формада зерттеу болып табылады.

«Адамның өмір сүру мақсаты ең жоғарғы бақытқа жету болатын болса, ол адам бақыт дегеннің не екенін білуі қажет және оны өзінің мақсаты етіп қойып, соған ұмтылуы қажет. Сонан кейін ол бақытқа жету үшін не істеуге тиіс екенін біліп соған әрекет жасауы керек.

Әртүрлі индивидтердің түрліше қасиеттерінің айтылғанынан мынандай айқын қорытынды шығады: білуі тиіс болған нәрселер мен бақытты кез келген адам біле бермейді. Бұл нәрсе кез келген адамға бітетін қасиет емес” [5, б.306]-дейді ғұлама ғалым.

Қорытынды. Қорыта келе айтқанда, Әл-Фараби Отырар топырағында дүниеге келіп, орта ғасырларда адамзат баласының білімінің молайып, ақыл-парасатының жетілуіне, ғылымның алуан салаларының дамуына орасан үлес қосқан ғұлама ғалым. Оның өмір сүрген заманында материалистік философия ашық қалыптаса қоймағандықтан ғалымның философиялық көзқарастарына сол заманның әсері болды. Оның философиялық жүйесі сол кезеңдегі философияның барлық мәселелерін қамтиды; яғни болмыс жөніндегі ілім, материя және оның дамуы туралы мәселе, адамның тану әрекеті, логика мәселелері, ақыл және оның адамның қоғамдық іс-әрекеттеріндегі алатын орны, этика, эстетика, өнер мәселелері, натурфилософия және ғылымдар методологиясы т.б. [6, б.18]. Ол ақыл, парасат, қайырымдылық, бақыт, білім мәселелерін жоғары бағалайды. Рухани мұра қалдыру абзал да қадірлі, ғылымға кесірін тигізбейтін харекет дейді. Өйткені ол осы мұралары арқылы өлгеннен кейін де өзгелерге игілікті іс болып жалғасады.

Әл-Фараби дүниеге көзқарасын этика және эстетика мәселелеріне де ерекше мән беріп, оларды нақтылай түседі. Халық – мемлекеттің жүрегі саналғанымен адамдар арасындағы теңсіздік, артық-кемшілік байқалатынын айта отырып, оны жоюдың бірден-бір жолы ағартушылық, адамгершілік тәрбиесін күшейту деп қорытады.

Әл-Фараби сол заманның өзінде зорлықсыз, қанаусыз әділ қоғам болуы мүмкін деген

батыл қияли болжам жасайды. Ондай ізгі мемлекеттің тууы ең алдымен мемлекет басшысына, оның ақыл-парасатына, ғұламалығына, талантына, тәрбиесіне тікелей байланысты деп қортындылайды.

Әл-Фарабидің философиялық трактаттарының қағидалары бүгінгі таңда да өзінің маңыздылығын жойған жоқ.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Нысанбаев Ә. Әл-Фараби. Таңдамалы трактаттар/ Құрастырғандар.
- 2 Құрманғалиев Ғ., Сандыбаев Ж. Алматы: Арыс, 2009. 656 бет.
- 3 Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. Алматы: Ғылым, 1975. 418 бет.
- 4 Кереку-Баян кітапханасы “Рухнама” / Әл-Фараби. 1 кітап. Павлодар; ҒӨФ «ЭКО», 2003, 216 бет.
- 5 Көбесов А. Әл-Фараби мен Абайды қатар оқығанда. Зерттеу еңбек. Алматы: Қазақ университеті, 2006, 58 бет.
- 6 Қазақ халқының философиялық мұрасы. Әл-Фараби философиясы.
- 7 Жиырма томдық. 2 том. Астана: Аударма, 2005. 478 бет.
- 8 Көбесов А. Әл-Фарабидің ашылмаған әлемі. Көмекші оқу құралы. Алматы: Санат. 2002. 176 бет.

Аннотация: Ученый Аль-Фараби наряду с политическими, философскими, социальными, этическими, эстетическими проблемами освещал научные проблемы в области естествознания и математики. Все философские труды и представления Аль-Фараби направлены на совершенствование человека, также в своих научных трудах он раскрывает высочайшее значение интеллекта и знаний. Основной концепцией аль-Фараби является эстетика: физическая и духовная красота человека. Благодаря своим энциклопедическим знаниям, аль-Фараби является выдающимся ученым, решившим широкий спектр научных проблем в области естествознания и математики, логики, физики и метафизики, права и науки, а также политических, философских, социальных, этических, эстетических проблем. Можно сказать, что энциклопедическое наследие аль-Фараби вобрало в себя общие черты научного поиска и стремления разума эпохи Средневековья.

Abstract: The greatest scientist al-Farabi solved a lot of scientific problems along with political, philosophical, social, ethical, and aesthetic problems in the field of Natural science and Mathematics. The philosophical works and ideas of al-Farabi are aimed at the human perfection. In scientific concepts the highest value of intelligence is revealed. The main problem in aesthetics is the physical and spiritual beauty of a person. Thanks to his encyclopedic knowledge, Farabi is an outstanding scientist who has solved a wide range of scientific problems in the field of natural science and mathematics, logic, physics and metaphysics, law and science, as well as political, philosophical, social, ethical, aesthetic problems. It can be said that the encyclopedic heritage of al-Farabi absorbed the common features of scientific search and the aspirations of the mind of the middle Ages